

Weidevogels vroeger en nu

■ Ook dit voorjaar gonsde het weer in Nederland van de geruchten over de teruggang van de weidevogels, met de Grutto als voornaamste zorgenkind. Het leek allemaal zo mooi. In maart waren de temperaturen boven normaal en de Kieviten gingen al snel tot broeden over. Ook een aantal Grutto's begon al te nestelen en de algemene indruk was dat dit een vroeg voorjaar zou worden. Zoals altijd liep het toch weer anders. De temperaturen daalden, met zo nu en dan zelfs matige nachtvorst. De Grutto's hielden op met hun broedpogingen en weidevogelminnend Nederland begon onrustig te worden. Op de slaappleaatsen werden nog steeds grote groepen Grutto's waargenomen en ook in het veld waren nog steeds groepjes te zien. Gaan ze dit jaar wel broeden? De speculaties over het hoe en waarom namen toe. Oorzaken werden gezocht in slechte voedselomstandigheden (wederom een droog voorjaar), maar bijv. ook in vergrijzing van de populatie. Een onderwerp dat vooral de media sterk bleek aan te spreken. Door een jarenlang slecht broedresultaat als gevolg van droogte, verhoogde predatie, toename agrarische activiteiten en verlies van broedbiotoop is de populatie gaan vergrijzen en is het aantal reproductieve paren afgenomen. Althans dat is het idee, of dit werkelijk het geval is, is moeilijk vast te stellen zolang er geen gegevens beschikbaar zijn over de leeftijdsopbouw van de populatie. Hiervoor is een intensief ringprogramma nodig, dat mogelijk gestalte kan krijgen binnen een weidevogelmeetnet.

Weidevogels sinds 1960

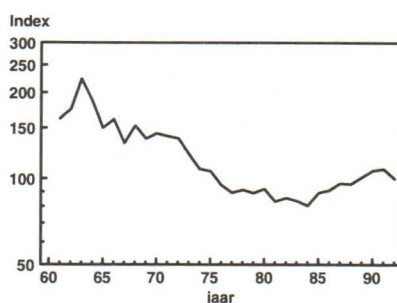
In de afgelopen jaren is door SOVON onderzoek verricht naar de trends en huidige dichtheden van primaire weidevogels in graslanden binnen Nederland. De basisgegevens zijn ontleend aan materiaal dat bij SOVON aanwezig is (Oude Tijdreeksenproject en Broedvogel Monitoring Project), aangevuld met gegevens van provinciale diensten, rapporten of individuele waarnemers. Het materiaal beslaat de periode 1960-92. De hoofdconclusie van dit onderzoek zal niemand verbazen; het gaat slecht met de meeste primaire weidevogels (tabel 1) met als gevolg dat ongeveer de helft van deze soorten op de Rode Lijst is beland.

Tabel 1. Trends van weidevogels in graslanden in Nederland (1960-92).

- achteruitgang
0 stabiel
+ toename

Wilde eend	+	Watersnip	-
Zomertaling	-	Grutto	-
Slobeend	-	Wulp	+
Kuifeend	+	Tureluur	-
Scholekster	0/+	Veldleeuwerik	-
Kievit	+	Graspieper	-
Kemphaan	-	Gele Kwikstaart	-

Veel soorten vertonen een sterke afname tot aan het begin van de jaren tachtig, daarna treedt er een stabilisatie op en in sommige gevallen mogelijk een lichte toename. Een goed voorbeeld hiervan is de Grutto (fig. 1).

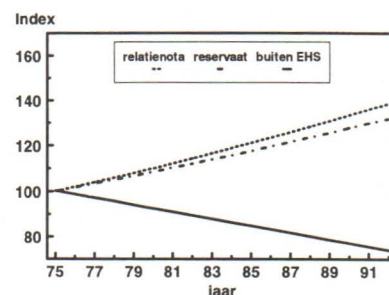

Figuur 1. Aantalsontwikkeling in 1960-92 van de Grutto.

In 1975 is de Relatienota ingevoerd, wat boeren de mogelijkheid biedt om beheersovereenkomsten te sluiten met de overheid. Meestal gaat het daarbij om maaibeperkingen. Ook kunnen er gebieden worden aangewezen als weidevogelreservaat die dan worden aangekocht door terreinbeherende instanties (bijv. Staatsbosbeheer of provinciale landschappen). Een belangrijk deel van de plots die gebruikt zijn voor de bepaling van de indexen liggen in dergelijke gebieden

en dus kan voor een beperkt aantal soorten de trend bepaald worden per beheerscategorie. Eén van die soorten is de Grutto (fig. 2).

In relatienotagebieden en reservaten is een positieve trend waarneembaar, terwijl in het gangbare landbouwgebied een stabilisatie is opgetreden, maar is dit laatste wel werkelijk het geval? Van de ruim 1 miljoen ha grasland in Nederland ligt 75% in gangbare landbouwgebieden buiten de Ecologische Hoofdstructuur (EHS), terwijl de plots die voor de trendberekeningen zijn gebruikt voor 65% in reservaten, relatienotagebieden en binnen de EHS liggen. Het merendeel van de plots ligt dus binnen de betere weidevogelgebieden van Nederland en de ogenschijnlijke stabilisatie binnen het gangbare landbouwgebied geldt dus vooral voor de betere weidevogelgebieden. De trend in plots die buiten de EHS en in de minder goede weidevogelgebieden liggen, geeft dan ook nog steeds een negatieve ontwikkeling te zien (fig. 2).

Figuur 2. Aantalsontwikkeling in 1975-92 van de Grutto in relatienota- en reservaatgebieden, en in minder goede weidevogelgebieden die in gangbaar landbouwgebied buiten de EHS zijn gelegen.

Dit kan betekenen dat in de 'brongebieden' (de goede weidevogelgebieden) de aantallen broedparen aldaar onvoldoende jongen produceren om de 'putgebieden' (de minder goede weidevogelgebieden) te bevoorraden. Een goede monitoring in die putgebieden kan ons dus al vroeg op het spoor zetten van minder gunstige ontwikkelingen in de brongebieden. Binnen een weidevogelmeetnet verdienen dergelijke gebieden dan ook extra aandacht.

Evaluatie vrijwillige weidevogelbescherming

Onder deze omschrijving is SOVON in het seizoen 1996 begonnen met een onderzoek naar de effectiviteit van weidevogelbescherming. Dit is gedaan door het uitkomstsucces van

Tabel 2. Uitkomstsucces (%) van vier weidevogelsoorten en van alle soorten tezamen in gebieden met en zonder bescherming.

Soort	Beschermd	Onbeschermd	p
Scholekster	56	54	ns
Kievit	70	46	<0,001
Grutto	68	47	<0,05
Tureluur	68	23	ns
Totaal	66	45	<0,001

De SOVON-veldmedewerkers voor dit project zijn: *Arjan Boele, Lieuwe Dijkse, Fokko Erhart, Klaas Jager, André van Kleunen, Frank Majoor en Henk-Jan Ottens*

Kieviten (naam Deense tekenaar onbekend)

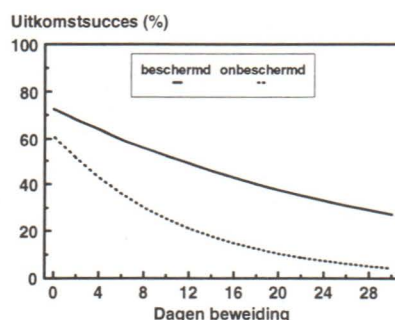
Invloeden op het nestsucces

Niet elk nest zal in de praktijk te maken krijgen met agrarische werkzaamheden of beweiding. Daarom is het goed om bij de analyse van nestsucces onderscheid te maken tussen een verstoorde situatie (werkzaamheden of beweiding) en een ongestoorde situatie. Met behulp van de dagelijkse overlevingskansen kan dan het uitkomstsucces van een nest of een gebied worden berekend voor verschillende situaties. Hoewel de steekproef nog aan de kleine kant is, is het leuk om te laten zien waartoe dergelijke gegevens kunnen leiden.

Zo kan het effect van de beweidingsduur op het uitkomstsucces (al dan niet in combinatie met beschermingsactiviteiten) worden onderzocht (fig. 3). In gebieden met nestbescherming is het uitkomstsucces onder ongestoorde omstandigheden (0 dagen beweiding) hoger dan in gebieden waar geen nestbescherming plaatsvindt. In die laatste gebieden gaan meer nesten verloren door predatie. Wanneer er wel beweiding is, neemt het uitkomstsucces af naarmate de beweiding langer duurt. In gebieden zonder nestbescherming is deze afname het grootst door de negatieve effecten van beweiding (o.a. vertrapping van nesten) en in zeer beperkte mate door een verhoogde predatie. In gebieden met nestbescherming zijn de extra verliezen vooral het gevolg van predatie en het verlaten van nesten.

Agrarische werkzaamheden (bijvoorbeeld rollen, bemesten en maaien) duren niet meer dan één dag, maar kunnen grote gevolgen hebben voor het uitkomstsucces. Als tijdens de broedfase een nest met een van bovengenoemde werkzaamheden te maken krijgt, daalt het uitkomstsucces in beschermde gebieden met 10%, en in onbeschermde gebieden zelfs met 80%.

Door een combinatie van de duur van een ingreep, het bijbehorende uitkomstsucces en het deel van de nesten dat gemiddeld met die ingreep wordt geconfronteerd, kan het te verwachten uitkomstsucces voor gebieden met en zonder bescherming worden berekend. In 1996 had 10% van de nesten te maken met beweiding, met een gemiddelde beweidingsduur van 6 dagen. Daarnaast had 20% van de nesten te maken met agrarische werkzaamheden. In gebieden met beschermingsactiviteiten daalde het uitkomstsucces als gevolg van agrarische activiteiten slechts met 2% ten opzichte van een ongestoorde situatie. Als er geen beschermingsactiviteiten zijn, daalt het uitkomstsucces met 16%. Deze verschillen lijken niet groot, maar in andere jaren kan het aantal nesten dat met agrarische activiteit te maken krijgt hoger komen te liggen, waardoor de verschillen tussen beschermde en onbeschermde gebieden snel groter kunnen worden. Als bijvoorbeeld de helft van het aantal nesten wordt blootgesteld aan agrarische werkzaamheden, daalt het uitkomstsucces in gebieden met bescherming met 6%, maar in gebieden zonder bescherming neemt dit met 39% af.

Figuur 3. De gevolgen van de beweidingsduur op het uitkomstsucces van nesten met en zonder nestbescherming.

nesten in gebieden met en zonder beschermingsactiviteiten met elkaar te vergelijken. In gebieden met beschermingsactiviteiten wordt hierbij nauw samengewerkt met vrijwilligers. Naast het zoeken, markeren en beschermen van nesten registreren zij wat er van een nest terecht komt en welke agrarische activiteiten en beschermingsmaatregelen er hebben plaatsgevonden. In een aantal gebieden zonder beschermingsactiviteiten is door SOVON-veldmedewerkers hetzelfde gedaan, met dit verschil dat gevonden nesten niet werden beschermd.

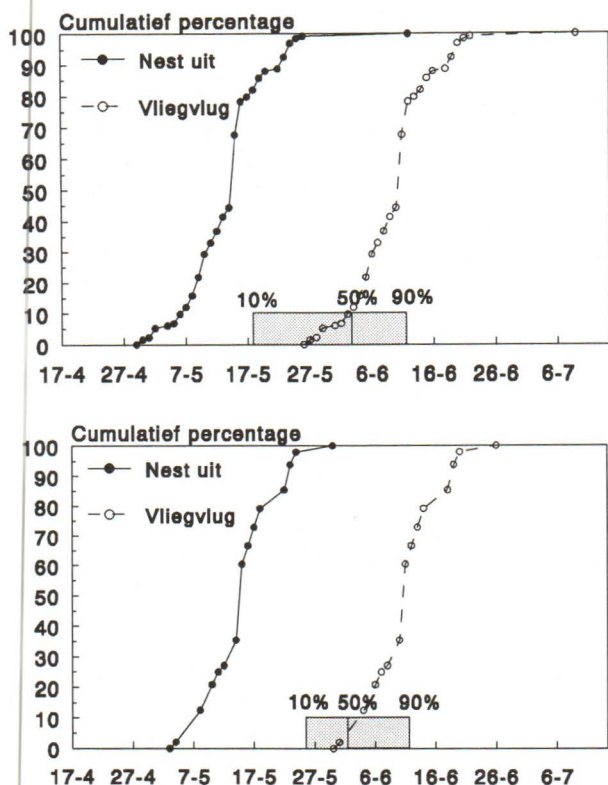
In gebieden met weidevogelbescherming zijn 714 nesten gevonden, in gebieden zonder weidevogelbescherming 417. In beide type gebieden had meer dan de helft van de nesten betrekking op Kievit, de rest voornamelijk op Grutto en Scholekster. Tureluurs zijn minder gevonden; ze zijn schaarser en hun nesten zijn lastig te vinden.

Het uitkomstsucces van de nesten is berekend met behulp van de Mayfieldmethode. Op basis van het aantal nestdagen (het totaal aantal dagen dat nesten onder controle zijn geweest) en het aantal nesten dat verloren is gegaan kan de dagelijkse overlevingskans van een nest worden berekend. Dat is dus de kans dat een nest dat er vandaag ligt, er morgen ook nog zal zijn. Het totale uitkomstsucces wordt berekend door de dagelijkse overlevingskans net zo vaak met elkaar te vermenigvuldigen als het totaal aantal dagen van eileg- en broedfase samen.

Het uitkomstsucces van Kievit en Grutto is in gebieden met bescherming hoger dan in gebieden zonder bescherming. Waarschijnlijk is dit voor de Tureluur ook het geval, maar door het kleine aantal nesten is dat niet met zekerheid te zeggen. Van alle nesten samen ligt het uitkomstsucces in gebieden met bescherming ongeveer 20% hoger dan in gebieden zonder bescherming. Het verschil in uitkomstsucces is, naast een effect van agrarische werkzaamheden en beweiding, ook het gevolg van een hogere predatiedruk in gebieden zonder bescherming. Daar staat tegenover dat in gebieden met bescherming een deel van de nesten verloren gaat doordat ze verlaten worden.

Gruttotellingen

Het uiteindelijke reproductiesucces van weidevogels wordt niet alleen bepaald door het uitkomstsucces van nesten, maar ook door het aantal jongen dat vliegvlug wordt. Dat laatste is

Figuur 4. De relatie tussen het moment waarop Grutto-jongen aanwezig zijn in het grasland en het moment van maaien in gebieden met (boven) en zonder (onder) bescherming.

erg moeilijk vast te stellen. Veel beschermingsactiviteiten eindigen na het uitkomen van de eieren. Doordat paren met jongen erg mobiel kunnen zijn, is de kans dat een ouderpaar met jongen een volgende dag op precies dezelfde plaats wordt aangetroffen uiterst klein. Actieve bescherming van jongen, bijv. door het verjagen van paren met jongen uit percelen vlak voor het maaien, vindt dan ook amper plaats.

Door de nestcontroles is het mogelijk de uitkomstdata van nesten vast te stellen. Door aan te nemen dat de jongenperiode bij de Grutto 27 dagen duurt kan vervolgens de periode waarin jongen aanwezig zijn in een gebied worden bepaald. Van elk perceel is bijgehouden of er al dan niet gemaaid is en op welke datum dat heeft plaatsgevonden. Daarmee kan de datum berekend worden waarop 10%, 50% of 90% van het totaal te maaien oppervlak is gemaaid. Het resultaat van deze exercitie is grafisch weergegeven in figuur 4. Het zal duidelijk zijn dat het maaien voornamelijk in de jongenfase heeft plaatsgevonden. Doordat in het gebied met bescherming het maaien al vroeger in het seizoen een aanvang heeft genomen, is de kans op het uitmaaien van nesten daar groter geweest. In andere jaren kan de maaiperiode vroeger in het broedseizoen van de Grutto komen te liggen en zal er omheen maaien een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan een beter broedsucces.

In 1996 zijn er aan het eind van het maaiseizoen Gruttotellingen uitgevoerd in beide type gebieden, waarbij op grond van alarmerend gedrag is vastgesteld of paren al dan niet vergezeld waren van jongen. Door die aantallen te delen door het aantal gevonden nesten kan het percentage succesvolle paren worden geschat. Dat percentage wordt niet alleen bepaald door het aantal paren dat succesvol zijn jong(en) weet groot te brengen, maar ook door het aantal paren dat met zijn jongen het gebied is binnengekomen of heeft verlaten. Het percentage succesvolle paren op grond van deze berekening bedroeg in het gebied met bescherming 65% en in het gebied zonder bescherming 62%. Op grond van het uitkomstsucces van de nesten is het percentage succesvolle paren in het beschermde gebied lager dan verwacht. Dit kan komen doordat meer jongen verloren zijn gegaan bij het maaien, maar ook doordat paren met jongen zijn weggetrokken uit gebieden met bescher-

ming. Er zijn op dit moment geen aanwijzingen gevonden voor een verschil in jongenoverleving tussen gebieden met en zonder beschermingsactiviteiten.

Voorjaar 1997

Dit voorjaar is het onderzoeksgebied uitgebreid met nog eens 200 ha beschermd en 200 ha onbeschermd gebied in Friesland. Hierdoor is een belangrijke weidevogelprovincie als Fryslân ook betrokken in het onderzoek, wat niet alleen de geografische spreiding van het onderzoek ten goede komt, maar hopelijk ook het aantal nesten flink zal opschroeven.

Bij de Gruttotellingen is de nadruk meer komen te liggen op de perceelsvoorkeur van paren met jongen in relatie tot het agrarisch gebruik van die percelen. Met behulp van kennis over de perceelsvoorkeur kunnen hopelijk aanvullende beschermingsmaatregelen ontwikkeld worden opdat de bescherming van weidevogels in gangbaar landbouwgebied nog effectiever kan worden.

Grutto (Harvey van Diek)